

Stichting Behoud Dierenwereld Veluwe

Opgericht 4 juni 1986
Ingeschreven bij de Kamer van Koophandel
onder nummer S 41040043

Doel: Bescherming en behoud van alle op de Veluwe voorkomende diersoorten in hun natuurlijke omgeving, met inachtneming van de druk die een biotoop kan verdragen.

Bestuur:

Voorzitter	H. Bonekamp	tel: 055-3667617
Secretaris	H. Kats	tel: 055-3558686
Penningmeester	A. Bodde	tel: 055-5787720
Lid	H.. Kerssen	
Lid	W. Fiets	tel: 055-3556836
Lid	J. Rolfes	tel: 055-5413909

SBDV-homepage: www.members1.chello.nl/~w.fiets/

Nieuwe donateurs aanmelden bij:

Stichting Behoud Dierenwereld Veluwe
Postbus 103
7300 AC Apeldoorn
055-3558686
e-mail: H.L.Kats@inter.nl.net (secretariaat)

Donaties: minimaal: Euro   5,- per jaar
                          voor het leven: Euro 125,- eenmalig

Gironummer: 1946458
                          t.n.v. Stichting Behoud Dierenwereld Veluwe
                          Apeldoorn
                          e-mail: albert.bodde@hccnet.nl (penningmeester)

Uitgave 2003

STICHTING BEHOUD DIENWERELD VELUWE

Inhoud

Voorwoord	1
Gelderse Natuurbeschermingsprijs 2002	2 - 4
Ecologie	4 - 5
Gewone Vlier (<i>Sambucus nigra</i>)	6 - 9
De Rijkszaadeest in Stroe	10 - 15
Brand op de Veluwe	15 - 22
Stilte en duisternis op de Veluwe	22 - 27
De eekhoorn	30 - 34
Een moment voor ontspanning	35
Jaarprogramma excursies en lezingen 2003-4	36 - 37
Bijzondere waarnemingen	38 - 39
Nestkastenproject Radio-Kootwijk	40 - 41
SBDV-internetpagina	42
Bestuursmutatie	42
Vrijwilligerswerk in natuurgebieden	42 - 44
Opgaveformulier vrijwilligerswerk	binnenzijde-omslag

*Tekeningen: H. Bulder, H. Bonekamp/Foto's W. Fiets, H. Kats
Lay-out/opmaak: Ph. Logtenberg/Eindredactie: A. Bodde
© 2003 Stichting Behoud Dierenwereld Veluwe, Apeldoorn*

De mens is het intelligentste van alle dieren en het meest dwaze.
Namens de dieren,
Diogenes (412 – 323 v. Chr.)

Het voortbestaan van de diersoorten op aarde is afhankelijk van de gevoelige balans van de natuur.

Tot nu toe hebben vele dieren de inbreuk van de mens op hun bestaan overleefd. Maar wanneer wij niet leren de dieren op hun juiste waarde te schatten en een plaats op deze aarde voor hen veilig stellen, bestaat het gevaar dat wij de rijke en kleurrijke wereld ontdoen van vele bewoners. Wij hopen en geloven dan ook dat u, samen met ons, ons enthousiasme voor de dierenwereld in al zijn vormen kunt delen.

Voorwoord

De telefoon gaat: 'Met het Geldersch Landschap, ik mag u feliciteren. Uw stichting heeft de Natuurbeschermingsprijs 2002 van het Geldersch Landschap gewonnen.'

Jaarlijks reikt de Stichting het Geldersch Landschap deze prijs uit aan een persoon of groep personen die zich buitengewoon hebben ingezet voor het natuurbehoud. Op 28 september mochten wij als voltallig bestuur aanwezig zijn bij de uitreiking van de prijs. Elders in deze uitgave leest u meer hierover.

Wat mij erg aansprak is het feit dat wij werden uitgekozen door een 'zeer deskundige en kritische' jury. Het doet ook goed om te weten dat er mensen zijn die ons genomineerd hebben. Bedankt voor het vertrouwen. Uiteindelijk zijn wij niet meer dan een enthousiaste groep vrijwilligers, met een uit de hand gelopen hobby. Nu heb ik al vaker gemerkt dat wij door de Veluwse beheerders en eigenaren van natuurterreinen wel voor vol worden aangezien. Dat doet goed.

Namen noemen is altijd gevaarlijk en je doet al snel iemand tekort, maar ik wil toch, in willekeurige volgorde, een paar pluimen op hoeden steken, en wel op de hoed van Wim Fiets, Henry Kats, Joop Rolfes en Harry Kerksen. Ik ben van mening dat vooral zij, maar uiteraard niet alleen, het gezicht van de Stichting zijn. Deze vier mannen zijn het die de kar het hardst trekken of anderen zover krijgen dat ze ook meetrekken aan de kar. Hen kennende denk ik dat ze zullen vinden dat zij niet in het voorwoord horen, maar ik wil me deze vrijheid toch permitteren. Dus hierbij de verdiende pluim.

Rest mij nog om u allen te bedanken voor uw inzet en/of uw donatie, want uiteindelijk hebben wij met zijn allen deze prijs verdiend. Namens het bestuur wens ik u en de uwen alle goeds toe voor 2003 en daarna.

Tip: Blijf veel de natuur ingaan en blijf u verbazen.

Henk Bonekamp
Voorzitter SBDV

Gelderse Natuurbeschermingsprijs 2002

Henry Kats

Eind juli kreeg onze voorzitter een telefoontje van mevrouw C. Stigter, vice-voorzitter van de Stichting Het Geldersch Landschap. Zij deelde mee dat onze Stichting genomineerd was voor de Gelderse Natuurbeschermingsprijs 2002 en dat een jury tot het oordeel was gekomen dat onze stichting de prijs zou krijgen. Kort daarna kregen we de officiële brief met de aankondiging dat de uitreiking op 28 september in Kasteel Schaffelaar te Barneveld zou plaatsvinden. Op die dag zou op het Landgoed Schaffelaar de begunstigersbijeenkomst van Het Geldersch Landschap zijn, als afsluiting van de 'Week van het Landschap'.

Koos Dansen, voorlichter/redacteur van het Geldersch Landschap & Kasteelen bezocht ons op zaterdag 7 september 2002 tijdens een ochtend vrijwilligerswerk op de Tongerense heide. Hij heeft daar foto's gemaakt en enkele interviews afgenomen voor een artikel in het winternummer van het kwartaalblad van Het Geldersch Landschap. Koos Dansen is tevens de samensteller van de schitterende kalender die het Geldersch Landschap ieder jaar uitbrengt. Zaterdag 28 september togen we met het voltallige bestuur en partners naar Barneveld, waar we om 10.00 uur hartelijk werden verwelkomd. Tijdens de algemene ledenvergadering werd het hieronder weergegeven juryrapport voorgelezen.

Gelderse Natuurbeschermingsprijs 2002 voor Stichting Behoud Dierenwereld Veluwe

'De Stichting Het Geldersch Landschap kent de Gelderse Natuurbeschermingsprijs 2002 toe aan de Stichting Behoud Dierenwereld Veluwe. De prijs, die bestaat uit een oorkonde, een beeldje van de kunstenaar Peter Otto en een geldbedrag van 1.000 euro, wordt op zaterdag 28 september uitgereikt op Kasteel Schaffelaar in Barneveld, tijdens de jaarlijkse begunstigersdag van Het Geldersch Landschap. Het is de dertiende keer dat deze jaarlijkse prijs wordt toegekend.

Voor de Gelderse Natuurbeschermingsprijs komen in aanmerking: vrijwilligers, individueel of als groep, die concrete resultaten hebben bereikt op het gebied van natuurbescherming, natuurbeheer of natuureducatie in Gelderland, waarvan een inspirerende voorbeeldwerking uitgaat.

Uit vele waardevolle voordrachten koos de jury onder leiding van mr. J.A.W.M. Ponten dit jaar de Stichting Behoud Dierenwereld Veluwe. Dit gebeurde op grond van de volgende activiteiten en resultaten:

- Structureel natuurbeheerswerk, onder andere op de terreinen de Zandhegge en Tongerense Heide (beide Geldersch Landschap), het Vierhousterbos en de Noorderheide (Staatsbosbeheer) en Berg en Bosch (gemeente Apeldoorn). De werkzaamheden bestaan onder andere uit het opschonen van vennen en verwijderen van ongewenste opslag op de heide.
- Financiële sponsoring van natuurherstel en natuurontwikkelingsprojecten, waaronder de aanleg van poel en houtwal in het Pollense Veen bij Emst, plaggen, het baggeren van vennen op de Tongerense Heide bij Epe, de aanleg van een veedrinkplaats op de Loenermark bij Loenen, het creëren van een winterverblijf voor vleermuizen op Berg en Bosch in Apeldoorn en de aanleg van een poel op het Woudhuis in Apeldoorn.
- Met een voorlichtingskraam deelnemen aan markten en manifestaties.
- Het jaarlijks uitgeven van een tijdschrift.
- Het organiseren van excursies, lezingen en exposities.
- Communiceren over doel en activiteiten middels een eigen website

Deze activiteiten en initiatieven gaan gepaard met groot enthousiasme, veel doorzettingsvermogen en een bijzonder gezellige, plezierige sfeer.

Met dit alles levert de Stichting Behoud Dierenwereld Veluwe een zeer waardevolle bijdrage aan het behoud en herstel van natuur en landschap van de Veluwe en aan de interesse en de liefde en daarmee aan het maatschappelijk draagvlak hiervoor.'

Tot zover dit rapport.

Na de overhandiging van de prijs kreeg onze voorzitter Henk Bonekamp het woord en bedankte het bestuur van Het Geldersch Landschap voor de hartelijke woorden en de prijs. Henk gaf aan dat het geldbedrag voor educatieve middelen gebruikt zal worden. Onder andere staat op ons verlanglijstje een vleermuisdetector die we bij onze excursies kunnen gebruiken. Ter afsluiting volgde een korte dialezing verzorgd door Wim Fiets en Henry Kats. Van ieder project dat gerealiseerd is door of met medewerking van onze stichting waren er een aantal dia's. Vanzelfsprekend kwam het vrijwilligerswerk ruim aan bod.

Door de presentatie kregen de aanwezigen een duidelijk beeld van de activiteiten van de Stichting Behoud Dierenwereld Veluwe.

Op onze internetsite vindt u een afbeelding van de oorkonde en foto's van de prijsuitreiking. U kunt daar ook het kunstwerk van Peter Otto bewonderen. Het is een verkleinde uitgave van het grote bronzen beeld dat op het landgoed Warnsborn staat. Na de ons aangeboden lunch hebben we nog wat rondgekeken bij het buitengebeuren dat georganiseerd was en zijn we richting huis gegaan om ons voor te bereiden op de bronstexcursie die 's avonds voor onze donateurs op het programma stond.

Voorzitter Henk Bonekamp ontvangt de oorkonde uit handen van GL-voorzitter Maarten van Dis

Ecologie

Gert-Jan Blankena

Al een aantal jaren geleden is er in het gebied rond Wenum en Wiesel een 'landschapsecologisch onderzoek' uitgevoerd. Een wat?

Wat ecologie betekent is wel duidelijk: de relaties tussen planten, dieren en hun omgeving worden bestudeerd. Zo van: waarom groeit die ene plantensoort daar wel en op die andere plek juist niet? En wat heeft een vlinder te maken met die plantensoort? Bij landschapsecologie gaat het nog een stap verder: daar wordt de hele ontstaansgeschiedenis van het landschap meegenomen, vanaf de ijstijden tot en met alle invloeden die mensen op zo'n gebied hebben gehad. Dus: hoe komt het dat het landschap er nu zo uit ziet. Waarom

is het bij Wiesel anders dan in Wenum? En waarom is het landschap bij Beemte weer anders?

In feite heb je op korte afstand van elkaar drie volstrekt verschillende landschappen. Dat heeft natuurlijk alles te maken met vroeger. Wiesel is al minstens 4000 jaar bewoond en Beemte nog maar een paar eeuwen. Hoe komt dat? In Wiesel kreeg je geen natte voeten, maar in Beemte wel. Dus werd Beemte pas heel laat ontgonnen, in een tijd dat er steeds meer vraag kwam naar ruimte, naar landbouwgrond. De landschapsecologie probeert een antwoord te geven op dit soort vragen. De antwoorden worden gebruikt voor structuur- en bestemmingsplannen en voor een landschapsplan.

Onlangs is zo'n onderzoek 'vertaald' in een fietstocht (of wandeling) van 17 kilometer door Wiesel en Wenum. In een begeleidend boekje wordt uitleg gegeven over de verschillende landschappen en de manier waarop die zijn ontstaan. En het leidt langs de mooiste, soms onbekende plekjes in die streek. Een van de aardige extra's in dit boekje is een serie kaarten uit 1806, 1840 en 1906, waarop de fiets- of wandelroute is ingetekend. Iemand die een beetje kan kaartlezen, kan zich op die manier een voorstelling maken hoe het landschap er in die tijden heeft uitgezien en welke veranderingen er zijn geweest. Zo zie je dat er in het begin van de 19e eeuw amper sprake was van bos; het koninklijk paleis keek uit op een grote heidevlakte. Wenum bestond grotendeels uit moerassen en natte heide, met slechts hier en daar een klein boerderijtje rond de Wenumse enk. In Wiesel stonden meer boerderijen, elk op een door houtwallen begrensd kampje. En in het noorden, waar we nu de Haere vinden, lagen de velden: droge en natte heide. Halverwege die eeuw zien we de bossen ontstaan rond het Loo. Bij Vaassen lag een grote eendekooi. Het Kanaal verschijnt op de kaart. Pas in het begin van de 20e eeuw zien we meer bos verschijnen: de heidevelden worden ontgonnen. Het landschap verandert van open in gesloten; het kaartbeeld wordt al wat herkenbaarder. Op zo'n manier maak je als het ware een tocht door de geschiedenis en omdat elk punt ook op de huidige stafkaart is aangegeven, is alles toch heel herkenbaar.

In het boekje wordt verder veel aandacht besteed aan restanten van het oude landschap, zoals schapendriften, enkwallen, akkerrandwallen, eenmansessen, kampen en (verdwenen) watermolenplekken. Maar ook zaken als landschapsplannen, reservaatgebieden en Ecologische Hoofdstructuur komen aan de orde.

Het boekje is te koop bij het gemeentelijk informatiecentrum van Apeldoorn en bij de VVV. Ook de twee andere ecologische fietstochten, die rond Uddel/Meerveld en Beekbergen/Loenen, zijn daar nog steeds te verkrijgen.

Gewone vlier

(Sambucus nigra)

Wim Fiets

Sambucus is afgeleid van het Griekse sambukè, dat fluit betekent. Inderdaad kun je uit jonge twijgen fluitjes maken, wat je terug vindt in het woord 'flierefluter', dus iemand die de tijd heeft om zich te amuseren met het maken van en spelen op een vlierenfluitje.

De tot vijf meter hoge plant kan zeer gemakkelijk verplant worden, omdat hij snel wortels aanmaakt. Hij vermeerderd zich makkelijk door het overbrengen van bessen (zaden) door vogels. De volwassen vlier is sterk en het hout taai. De takjes zijn echter zeer buigzaam en met wit merg gevuld. De bloemen zijn wit tot geel van kleur en ruiken zoet. De vruchten zijn blauw-zwart van kleur.

Opgelet: niet-rijpe bessen en bladeren van de gewone vlier zijn giftig. Deze dus nooit voor consumptie gebruiken!

Het hout van oude vlieren is een van de hardste houtsoorten die we kennen en werd gebruikt voor het maken van allerhande machines. Ook beeldhouwers gebruiken het als vervangend materiaal voor ivoor, het wordt zwartgeverfd als ebbenhout. De takken werden ook gebruikt als wichelroede om wateraders en ongunstige plaatsen op te sporen.

Ook ik ben in het gelukkige bezit van een vlierstruik in mijn tuin, en niet alleen voor de vogels die zich ieder jaar weer licht laveloos tegoed doen aan de bessen.

Want Vrouw Holle schijnt er in te wonen en zorgt dan voor het gezin dat er in de buurt woont. (Een verklaring voor deze bescherming is dat vliegen over het algemeen de vlier mijden en dus ook minder gauw zullen binnenvliegen in een keuken of een stal waar een vlier voor deuren of open vensters staat. Op die manier ontstaan er ook minder besmettingen die door de vliegen worden binnengebracht!)

Voor onze voorouders was de vlier een heilige struik, ze bood bescherming tegen boze geesten, door die naar zich toe te trekken. Je mag daarom niet zomaar een vlier omhakken, doch moet altijd eerst je respect tonen. (Begin 20ste eeuw werd in sommige gebieden nog gezegd: 'Voor de vlier moet je je hoed afnemen', waarmee nog iets van dat oude respect duidelijk wordt.) Ook het snoeisel werd niet verbrand, maar op de grond gelegd zodat de erin aan-

Judasoor

wezige geesten stiekem de grond in konden kruipen. (Gelukkig laat men tegenwoordig voor alle zekerheid al het dode hout in de bossen liggen.) Pak eens een vlierstam goed vast en concentreer je, en na een tijdje voel je het zelfvertrouwen terugkomen. (Wel zorgen dat je alleen bent, anders zou het wel eens niet kunnen werken.)

Mensen met jicht kunnen het volgende rijmpje eens proberen
'Vlier, ik heb de jicht, jij hebt ze niet - Neem ze me af, dan heb ik ze niet!'

In plaats van de grieprik kan men op Sint-Jan bij de open haard (de woonplaats van de huiselijke beschermgeesten) een vlierkoekje of vlierbloesembeignet eten; men krijgt dan een jaar lang geen koorts.

Op de volgende bladzijde het recept hiervan!

BEIGNETS VAN VLIERBLOEMEN 4 personen

Het enigszins gewijzigde recept uit de achttiende eeuw van John Nott, kok van de Hertog van Bolton:

Ingrediënten:	Voor het beslag:
<i>8 trossen vlierbloem, gewassen</i>	<i>ruim 1 ons bloem</i>
<i>1 eetlepel oranjebloesemwater</i>	<i>1/2 theelepel zout</i>
<i>1 theelepel gemalen kaneel</i>	<i>1/2 theelepel suiker</i>
<i>1½ dl plantenolie</i>	<i>1 ei, geel en wit gescheiden</i>
<i>1-2 eetlepels poedersuiker</i>	<i>krap 3 dl melk</i>

Doe de vlierbloemen in een diepe schotel en besprenkel ze met oranjebloesemwater en kaneel. Maak het beslag door het meel in een kom te zeven met het zout en de suiker, doe de eidooier erbij en wat van de melk. Goed roeren en dan de rest van de melk toevoegen tot het beslag goed is.

Klop het eiwit stijf en spatel het door het beslag. Verhit de olie in een koekenpan. Neem de vlierbloemen bij hun stelen en haal ze een voor een door het beslag zodat ze aan alle kanten bedekt zijn en bak ze knapperig goudbruin aan beide kanten. Eenmaal omdraaien. Op papier laten uitlekken, bestrooien met suiker en warm opdienen met room of yoghurt.

Mocht onverhoopt de griep toch toeslaan, probeer dan eens vlierthee.

Doe 2 theelepels gedroogde vlierbloem in een kleine theepot (niet van aluminium) en giet er 1 kop kokend water op. Een paar minuten laten trekken en door een zeefje inschenken. Toevoeging van muntblad verhoogt het effect. Eventueel zoet maken met honing.

Vrijgezelle dames, hang eens op een midzomeravond een bloeiend vliertwijgje

(met de linkerhand geplukt) achter uw bed, u zult de hele nacht over uw toekomstige echtgenoot dromen. Vooral geen hele tak, want dan kon het wel eens een nachtmerrie worden.

Vlierbessensap is ook als haarverf te gebruiken, stuurt u a.u.b. een kleurenfoto; ik ben zeer benieuwd. Ik zou het zelf graag proberen maar ik ben helaas kalende.

Misschien kijkt u nu wat anders naar een vlierstruik, zo ja dan komt u misschien op een van de takken een paddestoeltje tegen dat zijn naam te danken heeft aan een gebeurtenis die plaatsvond aan het begin van onze jaartelling. Judas heeft zich toen aan een vlier heeft opgehangen, nadat hij zich eerst een oor had afgesneden. Dat oor groeit nu nog altijd op oudere vlierstruiken: een (eetbare) zwam die inderdaad judasoor (*Auricula judae*)heet. Ook hiervan heb ik een recept voor een overheerlijke thee gevonden.

*1 stukje gedroogde judasoor
beetje suiker of honing*

Het gedroogde judasoor een paar uur in een glas water laten wellen. Anderhalf uur zachtjes koken in een kwart liter water. Afgieten, en wie niet van de smaak houdt, zoetigheid toevoegen. Een glas hiervan drinken voor het slapengaan.

De thee wordt vooral gedronken bij hoge bloeddruk, aderverkalking en bloeddoorlopen ogen.

(Ik kan me voorstellen dat je deze kwalen allemaal nodig hebt om de thee te kunnen drinken.)

Tot slot nog een advies:

Schrijf je klachten op een briefje, stop dit in een holle vlier en je klachten verdwijnen.

De Rijkszaadeest in Stroe

Peter Lommerse

Inleiding

Veel mensen in de omgeving van Kootwijk kennen misschien het bijzondere witte gebouwtje dat aan de Wolweg in Stroe staat. Nu staat het gebouw vlakbij het viaduct onder de snelweg A1, maar jarenlang heeft het er bijna alleen in de toen nog jonge bossen van de Veluwe gestaan. En daar had dat gebouw alles mee te maken, met die bossen. Ik heb het hier over de voormalige Rijkszaadeest in Stroe. Waar nu duizenden auto's per dag langs razen, schuilt pal daarnaast een heel apart stukje historie. Een stukje Nederlandse bosbouwhistorie maar tevens een stukje typisch Veluwse historie. In dit artikel zal ik u, met hier en daar een persoonlijke noot, meenemen in dit stukje historie. Na het lezen ervan zult u nooit meer langs dit bijzondere gebouwtje kunnen gaan, zonder terug te dromen in de tijd!

Rijkszaadeest in Stroe

Plein-eesten en bakkersovens

Voor de bosaanleg op de Veluwe in het begin van de vorige eeuw is de groveden de belangrijkste boomsoort. Daarom zijn er jaarlijks enorme hoeveelheden dennenzaad nodig. Dit zaad wordt verkregen uit geplukte dennenkegels die worden verwarmd, teneinde het zaad uit de kegels te kunnen kloppen. Dit verwarmen van kegels noemt men 'eesten'. In de 19^e eeuw gebeurt dit nog via zonnewarmte. Wanneer u in het voorjaar in een dennenbos bos loopt, hoort u vaak hoog in de bomen het 'knakken' van de kegels. Door de warmte van de zon wijken de schubben van de kegels uiteen. Daardoor komt het zaadje met de vleugel eraan los te liggen, waarna de wind voor de verdere verspreiding zorgt.

En dat probeerden de bosbouw pioniers na te bootsen door de in de winter geplukte kegels in het voorjaar in de zon te leggen op een zogenaamde 'plein-eest'. Zo'n plein-eest was niet meer dan een vlakke stenen vloer. Net als aan de bomen openen de kegels zich en kan men het dan vrijliggende zaad er uit 'rammelen'. Het gebruik van deze plein-eesten vergt veel arbeid en tijd. Bovendien is men afhankelijk van de weersomstandigheden. Vandaar dat men in die tijd bakken met dennenkegels bovenop bakkersovens legt (niet erin, dan worden ze te heet!). Ook in Kootwijk wordt deze methode gebruikt. Boswachter (in die tijd geschreven als 'boschwachter'!) Geup is met de coördinatie van die werkzaamheden belast. Hij doet daarvoor een beroep op de bakkers van Loobosch en Hoenderloo. Maar ook dat is niet de manier om in de enorme behoefte aan zaad van grovedennen te voorzien.

Met grovedennenzaad uit het buitenland heeft men inmiddels slechte ervaringen. Om van goede bomen en bossen ('herkomsten') van groveden verzekerd te zijn blijkt het noodzakelijk zo veel mogelijk gebruik te maken van zaad dat in Nederland is gewonnen. Het plukken van de kegels is nog wel te organiseren met de uurlonen uit die tijd. Maar hoe krijg je nu die enorme hoeveelheden zaad uit die kegels? Via plein-eesten en bakkersovens lukt dat niet. De oplossing voor dit vraagstuk wordt geleverd door een houtvester op de Veluwe.

Houtvester Hesselink, grondlegger van de Rijkszaadeest

Aan het begin van de vorige eeuw is dhr. Hesselink houtvester in de houtvesterij Kootwijk. Hij doet veel onderzoek naar het selecteren van de juiste herkomsten. Hij zorgt ervoor dat het Staatsbosbeheer in 1910 de beslissing

neemt om een eigen Rijkszaadeest te bouwen. Daardoor kan men verzekerd zijn van een gestage aanvoer van betrouwbaar, kwalitatief goed zaad.

Voor de locatie van de te bouwen Rijkszaadeest valt de keuze op een stuk grond in het Veluwe plaatsje Stroe. Stroe is gelegen in de buurt van bestaande bossen waar veel kegels (op de Veluwe ook wel 'rotsen' genoemd) gewonnen worden. Bovendien zwaait de als zeer kundig te boek staande houtvester Hesselink daar de scepter. Ten slotte is de nabijheid van de spoorlijn met halte Stroe ook een voordeel voor de aanvoer van kegels en afvoer van zaad.

Om de plannen te verwezenlijken koopt in juli 1911 de Staat der Nederlanden in de persoon van houtvester Engbertus Hesselink een perceel grond te Stroe. Om precies te zijn aan de 'Grindweg van Stroe naar Garderen', zoals op oude kaarten te zien is. Verkoper is Willem Frederik Karel Baron van Verschuer. Met het ontwerp en de bouw van de zaadeest wordt Hesselink zelf belast, waarvoor hij eerst tot in Oostenrijk studiereizen onderneemt. Hij spreekt in zijn Rapport Zaadeest zijn voorkeur uit voor een zaadeest van het zogenaamde 'hordentype'. Een detailbeschrijving zou hier te ver voeren, maar stelt u zich voor dat gaasbakken met dennenkegels enkele uren in een warme oven geplaatst worden.

Centrale verwarming en een fiets

Veel eestgebouwen in die tijd werken met open vuur. U kunt zich voorstellen dat de meeste daarvan door brand verloren zijn gegaan. Hesselink kiest daarom voor een voor die tijd revolutionair ontwerp. Hij bestudeert de eerste ontwerpen van een centraal verwarmingssysteem voor woningen en gebruikt dat concept voor de bouw van de Rijkszaadeest in Stroe. Voor zover bekend zijn er in Nederland vijf eestgebouwen gerealiseerd. Staatsbosbeheer bouwt in 1912 in Stroe de Rijkszaadeest en deze is de enige die nog in betrekkelijk originele staat aanwezig is.

De eest in Stroe bestaat uit twee verdiepingen waarbij de oven zich op de tweede verdieping bevindt. Op die manier kon onder de oven eventueel, als het revolutionaire centrale verwarmingssysteem niet zou blijken te werken, alsnog traditioneel gestookt worden. In die oven zelf zijn buizen geplaatst waardoor warm water geleid wordt. Dat water werd vroeger verwarmd door een kolenkachel. Ook heeft men wel cokes, lege kegels en zelfs turf uit het Kootwijkerveen als brandstof gebruikt. Later is dit vervangen door gasverwarming. Naast de eest zijn nog twee zogenaamde 'kegelloodsden' geplaatst voor de tijdelijke opslag van de aangevoerde kegels. Ook die kegelloodsden zijn van een apart ontwerp; daar moet u ook maar eens op letten: over de gehele lengte kunnen de wanden via een soort jaloeziesysteem worden geopend. Op die manier

kan de wind door de kegels blazen om te voorkomen dat ze te vochtig blijven en gaan broeien. Dat zou ten koste gaan van de kwaliteit van het zaad.

De eest wordt volgens het ontwerp van Hesselink eind 1912 gebouwd door D.J. van Wagenveld uit Barneveld. Het is ook voor die tijd een uitzonderlijk gebouw. Het centrale verwarmingssysteem heb ik reeds vermeld. Maar bijzonder was tevens het gebruik van gewapend beton voor de vloer, in een tijd dat de meeste vloeren nog van hout waren. Het meest bijzondere vond ik echter het volgende feit dat bij niemand binnen Staatsbosbeheer meer bekend was tot twaalf jaar geleden: zoals ik hierboven vermeld heb bevindt de oven zich op de eerste verdieping. De draaiende trommel om het losse zaad uit de kegels te 'rammelen' hangt aan het plafond van de begane grond. De kegels werden vanuit de bakken bovenin de trommel gestort, zodat de zwaartekracht een handje hielp. In de tijd dat ik in de eest hielp werd de trommel aangedreven door een elektrische motor, die via van die ouderwetse, enorme lange banden de beweging op de trommel overbracht. Ik vond dát al ouderwets, maar in de archiefstukken trof ik een nog veel ouder aandrijfsysteem aan: de mens! Om de trommel een draaiende beweging te laten maken was in de eerste jaren op de eerste verdieping een fiets zonder wielen gemonteerd. Een arbeider moest die fiets 'berijden' en via de

De kegelloods

nodige riemen werd de draaiende beweging van de pedalen overgebracht op de trommel! Later hoorde ik via de overlevering dat de arbeiders aan dat fietsen een enorme hekel hadden: Je trapte je een ongeluk, zo vlak naast die hete oven.

De eestbaas

Ter uitvoering van de werkzaamheden in de eest wordt een nieuwe functie bij SBB (in die tijd geschreven als: Staatsbosbeheer) in het leven geroepen: eestbaas. Vanwege het brandgevaar en de behoefte aan permanente mankracht (soms moest er 's nachts gestookt worden) moest die eestbaas vlakbij het eestgebouw wonen. Daartoe werd naast het eestgebouw een dienstwoning voor de eestbaas en zijn gezin gebouwd. Ik heb nog gesproken met de dochter (die toen, zo'n twaalf jaar geleden, reeds de tachtig gepasseerd was) van de eerste eestbaas. Zij vertelde dat zij voordien in een klein, bouwvallig Veluws boerderijtje gewoond hadden. En zij keken hun ogen uit in die prachtige, degelijk gebouwde dienstwoning. Het meest indrukwekkende vond zij echter het elektrisch licht dat in het eestgebouw aanwezig was: 'Dat je hier op een knop drukte en dat dan daar het licht aan ging. Ongelooflijk vonden we dat.'

Die eerste eestbaas was Aalt van der Steeg, bijgestaan door de 'Boswachter der Eerste Klasse' G. van Ernst, bijgenaamd 'de bedwinger van het stuifzand'. In 1919 volgt houtvester Van 't Hoff houtvester Hesselink op. Van 't Hoff zal zich zeer verdienstelijk maken op de Veluwe en wijde omgeving. Daarvoor heeft men hem geëerd door de toeristenweg door het Kootwijkerzand naar hem te vernoemen. De tweede eestbaas is Hendrik van Veldhuizen, die in 1935 het beheer over de eest en ook de woning van Van der Steeg overneemt. De oorlogsjaren gaan aan de eest niet zomaar voorbij. In het najaar van 1944 voeren Engelse bommenwerpers een aanval uit op het nabij gelegen treinstation Stroe. Dat wordt door de Duitse troepen veel voor aanvoer van munitie gebruikt. Het eestgebouw wordt behoorlijk beschadigd, waardoor het in het laatste oorlogsjaar niet meer gebruikt kan worden. Overnachtende soldaten van beide kanten maken er vervolgens een behoorlijke puinhoop van. Resultaat: 'f1260,- oorlogsschade', zoals het in de boeken vermeld staat.

In 1956 gaat eestbaas Van Veldhuizen met pensioen en wordt opgevolgd door Andries Vos. Wanneer die in 1972 op zijn beurt met pensioen gaat is er geen behoefte meer aan een aparte eestbaas. Voortaan worden de werkzaamheden vanuit het hoofdkantoor van Staatsbosbeheer aangestuurd door de afdeling Zaad- en Plantsoenvoorziening. Verschillende werknemers verrichten er de werkzaamheden. De laatste 'eestbaas' is Rob Wandemaker uit Ede. Wanneer hij in 1990 'vervroegd uittreedt', zoals dat in moderne termen heet, blijkt er door de veranderde inzichten in de bosbouw (minder aanplant en minder

naaldhoutsoorten) geen toekomst meer voor de eest. Op 1 februari 1989 worden voor de laatste maal de ovendeuren geopend door Wandemaker en collega Luttikhuisen. Tezamen met enkele medewerkers van de directie van Staatsbosbeheer wordt aansluitend de lunch gebruikt in 'De Rotterdammer'. Dit laatste is wellicht niet zo historisch, ware het niet dat op exact dezelfde plek op 26 augustus 1912, waar toen het logement 'Bunt' stond, de aanbesteding plaatsvond voor de bouw van de Rijkszaadeest.

Gelukkig is de Rijkszaadeest niet gesloopt, zoals wel eens overwogen is, maar is hij de afgelopen jaren verhuurd aan een particuliere zaadhandelaar die aan dit zo bijzondere gebouw het nodige onderhoud pleegt. Gun dat gebouw eens een blik wanneer u weer eens voorbij komt, op de ... 'Grindweg van Stroe naar Garderen'.

Brand op de Veluwe

Henry Kats

Bosbrand, woensdag 3 april 2002. Waar? In de nabijheid van Radio-Kootwijk. In welk gedeelte zou het zijn, het is wel 'ons' nestkastengebied. Ik hoorde dat de brand in de buurt bij camping Gerritsfles was, een heidebrand, daar hangen geen nestkasten van ons.

Op zich is een heidebrand niet erg. Vroeger werd de heide in januari/februari regelmatig afgebrand om heideverjonging te verkrijgen. De grond is dan vochtig en koud, dus het wortelstelsel blijft intact en de heide kan direct daarna weer uitlopen. Het is nu wel april en een tijd droog geweest maar de schade kan meevallen. De vogels zijn wel aan het nestelen maar de eieren zijn waarschijnlijk nog niet gelegd. Adders die in het gebied voorkomen zijn door de kou waarschijnlijk nog niet boven de grond.

Ik had inmiddels vernomen dat zeker 50 hectare verbrand was. Een stevige oostenwind had de brand flink aangewakkerd. Aangezien het groen begin april nog nauwelijks is uitgelopen, hebben de bomen en struiken nog maar weinig sapstroom, zijn dus droog, waardoor een brand snel om zich heen kan grijpen. Brandweerkorpsen van Hoenderloo, Ugchelen en Beekbergen waren het eerst ter plekke. Zij kregen al snel assistentie van andere korpsen uit Apeldoorn, Deventer, Zutphen, Harderwijk en Arnhem. In totaal werden zestien blusvoertuigen en 140 manschappen ingezet. Een helikopter van het Korps Landelijke Politiediensten coördineerde de bluswerkzaamheden vanuit de lucht.

Het nablussen van de brand duurde nog tot laat in de avond.

De dag na de brand ben ik na mijn werk direct naar mijn nestkastengebied gereden. Bij het naderen van het natuurgebied zag ik al snel dat het foute boel was. Er was wel een heidebrand geweest maar dan net dat stukje heide in mijn gebied. Ook een groot gedeelte van het bosgebied waarin ik m'n nestkasten heb hangen was verbrand. Ik zette de auto op een niet verbrand plekje en ging het gebied in. Er was een klein stukje dat opnieuw smeulde. Ik heb het uitgetrapt; dat ging best moeilijk met die hoge graspollen. Eén trieste stinkende zwartgeblakerde troep, een halfverbrande bosmuis ... Je wordt er helemaal mistroostig van als je omringd bent door verbrande bomen en zwartgeblakerde grond. Ik kon de plaats nog vinden waar een jonge jeneverbes groeide. Om die kwetsbare plant te beschermen tegen wildschade had ik er grovedennentakken omheen gelegd, een soort kooi.

Toen ik bij de boom kwam waar ik mijn laddertje altijd ophing zag ik een aluminium laddertje dat om boomtakken gekruld zat, gedeeltelijk gesmolten en gebroken. Dat laddertje

had ik gebruikt om in de nestkasten te kunnen kijken. Een aantal nestkasten heb ik niet meer teruggevonden, wel een paar zinken plaatjes die voor de invliegopeningen

hebben gezeten. Door die plaatjes kunnen de spechten de openingen niet groter hakken. Zo blijven de nestkasten heel en zijn de eieren of de jongen beschermd. In eerste instantie denk je: einde verhaal, afgelopen met m'n nestkastengebied. Naar huis, douchen en de auto schoonspuiten.

Maar als je over de eerste schrik heen bent ga je weer normaal denken. Het is voor een bosgebied niet zo erg als er een brand is. Na een aantal jaren komt er een mooier gebied voor terug. Doordat de bodem weer kaal is geworden, ontstaat er een zaaibed voor veel planten. Vogels laten zaden vallen: in de ontlasting van dieren zitten vaak zaden. Er zal meer loofhout terugkomen op de plek waar groveden gestaan heeft. Voor wild komt er in de toekomst dus meer dekking en voedsel. Een ander voordeel van loofhout is dat het minder

brandgevoelig is dan naalddhout. Verder komt er ineens enorm veel dood hout in het gebied waardoor woon- en broedplaatsen ontstaan voor zeer veel insecten en vogels. Zijn mijn nestkasten dan nog wel nodig? Door toename van insecten komt er een toename van predatoren, in dit geval dus vogels. Als er veel vogels in een gebied aanwezig zijn kun je ook een toename verwachten van roofvogels en andere dieren.

Een week na de brand ben ik teruggedaan met een aantal nieuwe nestkasten. Jaap Nieuwenhuis had in een paar dagen deze nieuwe kasten voor me gemaakt. Ze waren voortaan gemakkelijk te vinden. Een zwart geblakerde boom met een nieuwe kast op een oude spijker. Ik ben, drie weken na de brand, met een nieuw laddertje m'n nestkasten wezen controleren. De eerste mestkever liep er weer, er waren weer verse uitwerpselen, dus voedsel. Een hinde met smaldier scharrelde tussen de restanten van het bos (hinde = vrouwtje van het edelhert, smaldier = vrouwelijk kalf in haar tweede levensjaar). Overal kwam er groen tussen het zwart tevoorschijn. De vogels waren begonnen nesten te maken in de nieuwe kasten.

In sommige kasten lagen al eieren van koolmees en pimpelmees. Ook de bonte vliegenvanger was begonnen met nestmateriaal in te vliegen, wel zwar-

ter dan andere jaren. Je kon goed zien dat het wild aan het verharen was. In alle kasten waren haren aanwezig van edelherten en wilde zwijnen. Vanaf dat moment ben ik wekelijks in het gebied geweest om te volgen hoe het bos zich opnieuw ontwikkelde, welke planten en dieren weer bezit namen van het geblakerde terrein. Zou de nachtzwaluw weer terugkomen?. Het observeren en registreren was weer begonnen.

De tweede week van mei struinde ik door het terrein en ineens viel mijn oog op iets dat op de grond lag. Ik raapte het op, het bleek een vervelling te zijn van een hazelworm. Het was een vrij verse huid die duidelijk afstak tegen de zwartgeblakerde ondergrond. In het gebied had ik nog nooit hazelwormen waargenomen. Kleine vervellingshuiden vind je haast niet tussen de hoge heide en de graspollen. De huidjes worden door insecten en vogels in stukken gebeten en opgegeten. Ze vormen een voedzame eiwitmaaltijd. Al lopend en naar de grond kijkend vond ik zeker nog een paar dozijn van dit soort huidjes. Iets anders wat mij opviel was zaagsel onder aan de stam van vrij veel zwartgeblakerde bomen. (Zie foto op blz.17) Op de verbrande schors zaten overal harsklompjes variërend van 1 tot 2 cm dikte. Midden in die harsbultjes zaten gaatjes en er kwam zaagsel uit. Ik wist niet welk insect dit veroorzaakte; mijn eerste gedachte was een explosie van boktorlarven. Ik heb de larve die dit veroorzaakte niet kunnen vinden, ook niet nadat ik stukken schors van de boom had afgehaald. Die stukjes verbrande schors lieten heel gemakkelijk los; ze dreven bijna op hars.

Aangezien ik toch wel graag precies wilde weten wat hier aan de hand was, heb ik een e-mailtje verstuurd naar Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte, in Wageningen. Kort daarna kreeg ik antwoord van de heer L. G. Moraal die als deskundige van bosinsecten werkzaam is bij Alterra. Hij liet mij weten dat de zogenaamde harstrechttertjes het meest duiden op de activiteit van de dennenscheerder, *Tomicus piniperda*. Dit is een zeer bekende en veel

voorkomende bastkever die zich explosief kan ontwikkelen na een calamiteit, een brand of een storm. Pas later komen er houtkevers, boktorren en houtwespen, waarvan de larven diep het hout in gaan. De larven zijn zeer moeilijk op soort te determineren. Dat gaat met de adulten (volwassen kevers) een stuk gemakkelijker. Vroeger, niet eens zo lang geleden, werd een stuk bos dat door de dennenscheerder was aangetast geveld, afgevoerd en verbrand. Op 28 mei 1929 ontstond er een grote bosbrand in de boswachterij Kootwijk. Het was net als bij de brand van 2002 een droge periode, waardoor het bos kurkdroog was. Het vuur werd aangewakkerd door een noordoostenwind. Het schijnt lang geduurd te hebben voordat de brandweerkorpsen uit Barneveld en Apeldoorn arriveerden. In het boek Kootwijk, een parel in het zand staat daarover vermeld: 'De brand heeft zo'n enorme omvang kunnen aannemen omdat de verbindingen uiterst primitief waren. Bovendien kwam de melding veel te laat en duurde het transport naar de plaats van de ramp veel te lang. In die dagen moesten de spuitgasten zich veelal op de fiets naar de brand begeven.

Het gebeurde meermalen dat als zij op de aangegeven plaats arriveerden met de vraag: "Waar is de brand?" te horen kregen: "O, die is al een paar uur uit..." Boeren uit de omgeving en honderden militairen van het schietkamp De Harskamp hebben toen geholpen het vuur te bestrijden. Door die brand is ruim 200 hectare jonge aanplant verwoest. Drie maanden lang werd met 300 arbeiders gewerkt om de zwartgeblakerde dennestammetjes te vellen. Dit gebeurde omdat men bang was voor het gevaar van een explosie van de dennenscheerder. In die tijd waren de dennen nodig als stuthout voor de kolennijnen. Men kon zich geen insectenplaag permitteren.

De naam dennenscheerder dankt dit insect aan het veroorzaken van schade aan, met name, de groveden. Het gaat om een klein donkerbruin tot zwart schorskevertje van 4/5 millimeter groot. De larve van dit kevertje leeft achter de schors van dode dennen. De volwassen kevers vreten zich in de jonge loten van levende dennen. Deze jonge uitlopers worden uitgehold en breken bij de geringste wind al af waardoor misvormde kruinen ontstaan. Alsof het bos 'geschoren' is. Als de herfst net is begonnen, is het al waar te nemen. De nieuwe naalden die in het voorjaar waren ontwikkeld, worden bruin en vallen vaak met de nieuw gevormde top af. Indien u zo'n takje doormidden zou snijden, zult u bemerken dat het takje door het uitvreten helemaal hol is. Het is mogelijk dat u in de vroege herfst het kevertje tegenkomt in het takje. Wat in ieder geval wel waar te nemen valt zijn twee kleine gaatjes onder- en bovenaan het takje. Onderaan het takje komt het kevertje binnen, vreet het merg op

en verlaat het takje aan de bovenzijde, net onder de eindknop. Na het verlaten van het takje zoekt het kevertje een winteronderkomen ergens onder een schorsplaatje. In maart van het volgende voorjaar, het tweede levensjaar van de dennenscheerder, komen ze weer tevoorschijn en paren ze. De bevruchte wijfjes boren zich door de schors van verbrande, zieke of gevelde dennen heen en eten in de binnenkant van de schors een hoofdgang. In kleine zijgangetjes worden de eieren gelegd. De zijgangen worden wijder als de larven gaan groeien. Zij voeden zich met het groeiweefsel (cambium) tussen de schors en het hout. Eind mei, begin juni zijn de larven volwassen en gaan zich aan het einde van de zijgangen verpoppen. Na een paar weken zijn de poppen volgroeid en vreet de jonge kever zich een weg naar buiten. De volwassen kevers vreten zich in de jonge loten van levende dennen waarna de cyclus weer van voren af aan begint. Dat de kevers hun eieren leggen in verbrande of door andere omstandigheden aangetaste bomen heeft te maken met de harsstroom. In gezonde dennen zouden de kevertjes omkomen in deze harsstroom die door de gemaakte gangen gaat stromen. Deze harsstroom is, onder andere, een afweermiddel van de boom tegen parasieten. In dode of minder vitale bomen is de sapstroom afwezig of aanzienlijk minder waardoor kevers en larven geen gevaar lopen.

De grote schade die door de dennenscheerder veroorzaakt kan worden is voor het Bosschap in 1973 en 1996 aanleiding geweest om een verordening bestrijding dennenscheerder uit te vaardigen. De verordening is gericht op het voorkomen van broedgelegenheid voor de dennenscheerder om zodoende uitbreiding van de populatie te voorkomen. Men mag in bepaalde aangewezen gebieden tussen 15 mei en 15 augustus (de periode dat de vrouwtjes eieren afzetten) geen los dennenhout laten liggen. In gebieden waar deze insecten veel voorkomen worden wel 'vangstammen' neergelegd. Als daarin de eieren zijn gelegd en de larven zich ontwikkelen worden deze stammetjes afgevoerd en verbrand.

Aangezien er onvoldoende gegevens waren over de gevolgen van vraat door dennenscheerders is er door Alterra onderzoek gedaan naar de aanwezigheid van deze dieren en de schade die ze veroorzaken.

Men kwam na proefnemingen en literatuuronderzoek tot de conclusie dat een populatie dennenscheerders niet gemakkelijk en snel te verhogen is en dat het langer laten liggen van kleine partijen stormhout of vellingshout, niet snel schadelijke gevolgen voor jonge dennen zal hebben. In de toekomst zal men per jaar of per calamiteit bepalen of en waar er beperkingen aan het bosbeheer gesteld moeten worden.

Inmiddels is het eind augustus. Ik heb prima resultaten in mijn nestkasten, een goed broedseizoen. Ik heb vrij veel zandhagedissen waargenomen. Het

gebied is veranderd. De humuslaag is rijker geworden. Ik heb nog nooit zulke hoge halmen van het pijpestrootje gezien, ik kon er amper doorheen lopen; de grote pollen waaruit ze groeien waren niet te zien. Beetje voorzichtig lopen dus. Ik zat onder de grijszwarte graszaadjes. Langzaam zie je de verbrande bomen veranderen. Ik haalde een stukje schors van een verbrande stam. Onder de schors was het een wirwar van gangen met zeer veel donkerbruin houtstof. Het mannetje van de bonte vliegenvanger zit op een tak. Het wit van zijn buikveren steekt fel af tegen de zwarte tak. Als ik door het verbrande bos loop is dat vervolgens duidelijk aan mijn overhemd en broek te zien. Hoe krijgt zo'n vogel het voor elkaar zo wit te blijven? Overal vind ik rankende helmblom terwijl dat vóór de brand sporadisch voorkwam. Andere planten die ik nu veelvuldig waarneem zijn boswalstro en vijfvingerkruid.

Een vette kruisspin heeft een spinnenweb gemaakt tussen de zwarte stammetjes, hij zit keurig in het midden te wachten op een prooi. Doordat de zon laag staat, lijkt het web wel gemaakt van heel dunne zilverdraden. Dat is haast niet op een foto vast te leggen, dat moet je zelf zien. Een andere kruisspin loopt op m'n overhemd. Ik ben waarschijnlijk door zijn web gelopen. Overal op m'n kleding zitten stukjes insect met resten van het spinnenweb. Voor mij is het niet schadelijk, ik klop het er weer af voor ik naar huis ga.

Ik dacht bij de vorige zin: aardige zin om m'n artikel te beëindigen, tot ik een waarneming deed die niet mag ontbreken bij dit artikel. Op 27 september belde ik Wim Fiets met het voorstel om wat te gaan struinen in het afgebrande bos. Hij had net als ik een vrije dag. Ik hoopte bijzondere paddestoelen aan te

treffen. Met name de oliebolzwam kan in de vroege herfst na een bosbrand opkomen. Ik had hem nog nooit waargenomen. Na wat rondgelopen te hebben zagen we iets bij de wortels van een verbrande groveden ... en ja hoor, de oliebolzwam (*Rhizina undulata*). Bekend is dat deze paddestoel voorkomt op brandplekken in naaldbossen, vaak direct tussen de houtskool. Klopt precies! Nu we hem hadden gevonden en wisten waar we op moesten letten, zagen we er veel meer.

Via het mycelium (een soort wortelstelsel van een paddestoel) kan een stof (rhizomorfen) de wortels van jonge dennen binnendringen en voor grote vernielingen zorgen. Vandaar dat het de bosarbeiders vroeger verboden was om vuurtjes te stoken om bijvoorbeeld koffie te zetten. De paddestoel werd vroeger ook wel koffievuurtjeszwam genoemd. We hebben foto's en dia's van diverse oliebolzwammen gemaakt. Zelfs de donkere bultjes op de zwam leken op krenten en rozijnen. De gelijkenis is frappant. Het deed me denken aan de overgebleven olieballen die ik wel eens in het bos had achtergelaten voor de wilde zwijnen. (Zie foto op blz.39.)

Mocht u meer informatie over schadelijke insecten willen, dan kan ik u de plaaginsecten-website www.insectenweb.nl van dhr. L.G. Moraal aanbevelen!

Stilte en duisternis op de Veluwe

Albert Bodde

Stilte is schaars. Er zijn nog maar weinig plekken waar het echt stil is in Nederland. Zelfs in de officiële stiltegebieden* met de bekende blauwe borden dringt het geluid van auto's en vliegtuigen onmiskenbaar door, ook op de Veluwe, een gebied dat ondanks de toename van alle drukte waarschijnlijk toch nog

een van de stilste gebieden van Nederland is. Maar wie heeft zich tijdens een burltocht niet ooit geërgerd aan verkeerslawaai dat bij een 'verkeerde' windrichting de bronstgeluiden van de edelherten naar de achtergrond verdrong? En op de meest stille momenten 's ochtends vroeg ... wordt de stilte dan soms niet toch nog verstoord door het gebrom van een verkeersvliegtuig? Dit soort ervaringen zullen alle Veluwe-liefhebbers ongetwijfeld gemeen hebben.

Hetzelfde geldt in ons 'verlichte' landje voor een ander natuurlijk fenomeen: duisternis. Nog maar kort geleden waren er plannen om de autowegen over de Veluwe van lichtmasten te voorzien. Ongetwijfeld een zegen voor de verkeersveiligheid, maar verder een enorme verstoring van de natuur en van het ongerepte karakter van dit gebied. Laten we hopen dat niemand er iets in ziet.

Stilte en duisternis, afwezigheid van menselijke bemoeienis zijn in onze overgeciviliseerde maatschappij buitengewoon schaarse waarden, waardevolle zaken waar we zuinig op moeten zijn en die we moeten proberen te behouden of waar mogelijk zouden moeten herstellen.

Stilte beleven

Vanmorgen heb ik de stilte gehoord. Ik luisterde naar het kloppen van spechten overal om me heen in het bos en zo ontstond ruimte. De wind speelde met de herfstbladeren. Een groepje staartmezen kwetterde van boom naar boom. Hoog in de blauwe hemel was een vlucht ganzen gakkend in v-vorm onderweg naar zuidelijker streken.

Want 'stilte' is niet de – wellicht beangstigende – afwezigheid van elk geluid, maar de afwezigheid van als storend ervaren geluiden van menselijke activiteiten in de natuur. De term 'doodse stilte' wijst al op dat onprettige karakter van afwezigheid van ieder geluid.

Waarom zijn we dan toch zo blij met die natuurlijke stilte, die puur geluids-technisch bekeken dus helemaal geen stilte is? Waarom creëren we stilte- en rustgebieden, waar het stil en rustig is of zou moeten zijn? Het lijkt wel of stilte niet alleen met geluid te maken heeft, maar ook iets met rust. En onder rust versta ik dan, net als bij stilte, niet de afwezigheid van iedere beweging, maar eerder een soort natuurlijke dynamiek; het bewegen van bomen in de wind, het hippen van een vogel van de ene tak naar de volgende, het laveien van herten op een open plek in het bos; een soort onbevangen, ontspanning uitdrukkend, 'tijdloos' zijn, zonder zichtbaar doel pretentieloos op weg naar een volgend grassprietje.

Het is moeilijk woorden te vinden die de sfeer van natuurlijke rust en stilte uitdrukken. Het kunnen ervaren van rust en stilte heeft alles met jezelf te maken, met hoe stil en rustig je vanbinnen bent. Als ik bijvoorbeeld erg gericht ben op het zien van wild, heb ik vaak helemaal geen stilte in mezelf en is het me onmogelijk mijn omgeving werkelijk onbevangen en in rust in me op te nemen. In zo'n toestand sta je helemaal niet open voor de 'stille', fijnere dimensie van de natuur, de 'onzichtbare', onzegbare dingen, die ons in ons gemoed kunnen raken. Dat zijn nu net de dingen die voor mij persoonlijk en – wellicht meer of minder bewust – ook voor de meeste andere natuurliefhebbers een vroege ochtendwandeling zo bijzonder en aantrekkelijk kunnen maken. De vroege ochtend rond zonsopgang heeft een bijzondere kwaliteit die korte tijd na zonsopgang vaak al verdwenen is. En juist die subtiele kwaliteit is het die stilte behoeft om haar te kunnen ervaren, vooral dus stilte die in onszelf zit. Veel mensen nemen zo hun drukte mee, en zeker als ze niet alleen de natuur in gaan. Je ziet heel vaak mensen druk pratend en naar de grond kijkend door de natuur lopen. Misschien schept de natuurlijke omgeving voor hen juist de voorwaarden om niet afgeleid door allerlei storende menselijke invloeden een diepgaand gesprek te kunnen voeren.

Ook op deze verstilde plek in het Kroondomein is het nooit echt stil, getuige de condensstreep in de lucht.

Onderzoek

Door verschillende instanties zijn de laatste tijd onderzoeken gedaan naar stiltebeleving van recreanten in de natuur. Zo heeft de Stichting Natuur en Milieu onder andere een enquête gehouden. Daaruit blijkt dat voor veel mensen de natuur niet stil genoeg is. Recreanten en natuurliefhebbers ergeren zich vooral aan verkeerslawaaï, met name auto's en vliegtuigen. In de Randstad – uiteraard niet helemaal vergelijkbaar met de Veluwe – wordt de stilte ongeveer 30 % van de tijd verstoord door een gemotoriseerde geluidsbron. Dit is een van de uitkomsten van onderzoek in tien 'stille' gebieden in de Randstad. Duingebieden komen daarbij als relatief stil uit de bus.

Wat de enquête heel duidelijk maakt, is dat er bij een groot deel van de respondenten een latente onvrede heerst over het gebrek aan stille plekken in ons land. De Veluwe en het Waddengebied worden relatief vaak genoemd als de vraag wordt gesteld waar je nog stilte kunt ervaren.

85 % van invullers van de enquête vindt dat de overheid meer zou moeten doen, maar verantwoordelijkheden zijn vaak versnipperd en rijksbeleid en provinciale maatregelen zijn vaak strijdig met elkaar. Het wordt dan ook tijd voor een gebiedsgerichte aanpak, d.w.z. dat verschillende overheidsinstanties in goed overleg voor één bepaald gebied maatregelen vaststellen die de stilte beschermen en bevorderen. Concrete maatregelen zouden onder andere kunnen zijn:

- * nieuwe (spoor)wegen verdiept of overkapt aanleggen; denk hierbij ook aan brede ecoducten, bijvoorbeeld op de Zuid-Veluwe;
- * 'stil' asfalt op wegen;
- * geluidwerende schermen langs wegen;
- * autoluw maken of afsluiten van lokale wegen;
- * geen vrachtverkeer in weekenden en op feestdagen;
- * verbod voor kleine luchtvaart beneden een bepaalde vlieghoogte;
- * aanpassen van vliegroutes; niet boven stille gebieden.

Gelderland en de Veluwe

Uit onderzoek is gebleken dat in de acht stiltegebieden met een gezamenlijke oppervlakte van 32.000 hectare die in 1991 in Gelderland zijn aangewezen, de stilte 'onder druk staat'. Verkeer, lucht- en scheepvaart zijn ook hier de grootste boosdoeners. Het rapport *Hoe stil zijn de Gelderse stiltegebieden?*, dat 12 november 2002 door Gedeputeerde Staten is vastgesteld, beschrijft de geluidsbelasting in de gebieden en de effecten ervan op recreatie (beleving) en fauna (verstoring). Twee van Gelderlands grootste stiltegebieden liggen op

de Veluwe. Eén gebied omvat het noordelijk gedeelte van de Koninklijke Houtvesterij bij Apeldoorn, met nog enkele aangrenzende terreinen die een uitgestrekt aaneengesloten bosgebied vormen, waarvan iedereen weet dat het daar naar verhouding heel stil kan zijn. Het andere volgt grofweg de begrenzing van het Nationaalpark Veluwezoom op de zuidoostflank van de Veluwe. Wat de Veluwe betreft is de provincie van plan 'stiltebescherming' duidelijker in te bouwen in ander beleid: verkeer, ruimtelijke ordening, natuur, bouwen en wonen. Het zal duidelijk zijn dat ook de realisatie van Veluwe 2010, dat immers beoogt van de Veluwe een 'eindeloze Veluwe' te maken, zal bijdragen aan meer rust en dus stilte in deze contreien. De Veluwe zou ook in dat opzicht een unieke plaats kunnen innemen in ons land.

Duisternis

Wat in het bovenstaande gezegd is over stilte geldt in zekere zin ook voor de duisternis. Duisternis is ook zo'n oerqualiteit van de schepping of de natuur. Ook hier geldt dat een volledige afwezigheid van licht, dus volkomen duisternis door velen als onprettig, ja zelfs als beangstigend wordt ervaren. Bij volgestrekte duisternis kunnen we ons niet meer oriënteren, raken we onze richting kwijt. En ook dat kunnen wij mensen maar moeilijk aanvaarden.

Maar als we het over natuurlijke duisternis hebben, zien we ook daar niet een volstreekte afwezigheid van licht. We kunnen de maan zien en de flonkerende sterrenhemel, met ontelbaar vele kleine lichtjes. We kijken dan naar iets wat vergeleken met een mensenleven een eeuwigheid duurt. Maar er is één voorwaarde om dat te kunnen beleven ... de afwezigheid van (kunst)licht. En daar ontbreekt het nu juist aan in onze moderne maatschappij. Overal is kunstlicht. En rijd je op de snelweg dan zie je van verre een stad al 'oplichten', tegen de wolkenhemel. Ook als je op de Veluwe loopt, die zo'n 60 tot 90 meter hoger ligt dan veel omringende dorpen en steden, zie je vanuit het donker juist heel goed de lichte wolken boven de bebouwde kom.

Ik was in eerste instantie hevig geschokt toen ik voor het eerst vanuit mijn huis in Apeldoorn-Noord de lichtreclame ontwaarde op de toren die Apeldoorn zal opstuwen in de vaart der volkeren (zoals dat zo mooi heet), die deze stad met haar groene, milieuvriendelijke imago 'op de kaart zet'. Nu maar hopen voor de firma die deze enorme lichtletters op dat dak heeft gezet, dat ze haar naam binnenkort niet voor de zoveelste keer verandert. In ieder geval behoort mijn gave, donkere nachtelijke hemel daarmee tot het verleden, helaas ...

En zo zijn we - in de randen van de nacht, zoals dat ook weer zo eufemistisch heet - bezig af te glijden naar de vierentwintig-uurseconomie, waar de klok rond een aanslag wordt gepleegd op mijn en uw stilte, mijn en uw duisternis

en daarmee op mijn en uw (nacht)rust en op mijn en uw mogelijkheid bepaalde dingen die om stilte en duisternis vragen te ervaren.

Maar laten we niet gaan somberen en dit verhaal met een positieve noot beëindigen. Als u het zelf al niet wist, dan weet u nu dat stilte en duisternis werkelijk bijzondere kwaliteiten zijn, die we ons niet af moeten laten pakken, met wat voor economische argumenten dan ook. We kunnen er ons met ons allen, u en ik die de Veluwse natuur een warm hart toedragen, en allemaal op de plek waar we in het leven staan, voor inzetten dat het verlangen naar stilte en duisternis algemeen beschouwd gaat worden als iets legitiems en waardevols, iets wat bescherming verdient en bevorderd zou moeten worden.

We kunnen er met mensen over praten, ze de stilte en de duisternis laten beleven, Misschien ontdekken we dan in die rust en die stilte en passant ook nog heel andere waardevolle dingen in onszelf en bij elkaar!

*Stiltegebieden zijn gebieden waarin de geluidsbelasting door menselijk handelen niet hoger mag zijn dan 40 decibel, uitgezonderd landbouw- en onderhoudsmachines t.b.v. het gebied.

Op Apenheul leven ruim 350 apen vrij in het bos en blij tussen de bezoekers. Zonder gaas of tralies kijkt u niet met medelijden, maar met respect naar 30 soorten 'Ambassadeurs van het Regenwoud'.

Apenheul werkt mee aan tal van internationale fokprogramma's en ondersteunt diverse natuurbeschermingsprojecten in de tropen.

Voor fietsers en automobilisten staat Apenheul uitstekend aangegeven langs alle invalswegen van Apeldoorn, maar Apenheul is ook goed te bereiken met het openbaar vervoer. Iedere dag geopend van 1 april t/m 31 oktober. Telefonische informatie: 055 3 57 57 57

ANWB-Eurotopcamping Dit is uw beste keuze

● Toeristisch perfecte lokatie

Temidden van uitgestrekte bossen en heidevelden met veel wandel- en fietsmogelijkheden ligt "De Pampel". Op 1 km afstand ligt Hoenderloo, een ingang van het Nat. Park "De Hoge Veluwe". In de directe omgeving Apeldoorn, Arnhem, Ede en talrijke toeristische attracties.

● Royale plaatsen, maar géén stacaravans

Onze ruime plaatsen (gem. 100 m²) bieden dankzij de natuurlijke begroeiing veel privacy.

● Uitstekende voorzieningen

Een ruim voorziene supermarkt, gezellige kantine, serre, petit-restaurant, snackbar, verwarmd zwembad en kleuterbad met fraai terras en moderne speeltoestellen.

● Uiterst comfortabel sanitair

Vloerverwarming en luchtbeheersing maken "De Pampel" ook als wintercamping ideaal.

● Recreatie op "Top" niveau maar géén disco

In het hoogseizoen zorgt een professioneel recreatieteam voor een aantrekkelijk programma.

● Aantrekkelijke arrangementen

"De Pampel" heeft zeer aantrekkelijke arrangementen voor het voor- en naseizoen en de winter.

● De Pampel en het milieu

Op milieutechnisch gebied bezit "De Pampel" al enkele jaren de hoogste status (de "Gouden Milieubarometer" en het wettelijk beschermd "Milieukeur").

Woeste Hoefweg 33-35
7351 TN Hoenderloo
Tel.: 055 - 378 17 60
Fax: 055 - 378 19 92

www.pampel.nl
info@pampel.nl

**Camping "De Pampel" is voor 2003
opnieuw uitgeroepen tot ANWB-Eurotopcamping**

De eekhoorn

Joop Rolfes

In het logo van onze stichting, dat vanaf 1990 in gebruik is en is ontworpen door Martijn van Delft, neemt de eekhoorn een prominente plaats in. Dat was de aanleiding om me eens te verdiepen in de leefwijze van dit tot de verbeelding sprekende dier.

In ons land en dus ook op de Veluwe komt alleen de rode eekhoorn (*Sciurus vulgaris*) voor.

De geslachtsnaam is afgeleid van het Griekse woord skia, dat 'schaduw' betekent, en oura dat 'staart' betekent. De naam eekhoorn wil eigenlijk zeggen dat het dier in de schaduw van zijn staart zit. De eekhoorn behoort tot de familie van de Sciuridae (Eekhoornachtigen) in de orde Rodentia (Knaagdieren) van de klasse Mammalia (Zoogdieren). Knaagdieren zijn het sterkst vertegenwoordigd van alle afdelingen van de gewervelde dieren.

Rode eekhoorn

De rode eekhoorn komt niet alleen in Europa voor, maar ook in het noordelijk deel van Azië. Het dier leeft het liefst in gemengde bossen waar veel soorten bomen staan, hoewel ze een voorkeur hebben voor naaldbomen omdat de meeste van deze bomen 's winters groen blijven.

Omdat het natuurlijke leefgebied van bijna alle dieren helaas steeds kleiner wordt, zie je dat de eekhoorn steeds dichterbij de mens gaat leven, bijvoorbeeld in stadsparken, op begraaftplaatsen, in tuinen en op campings.

Het uiterlijk

Het mannetje en het vrouwtje zijn even groot. Het lichaam meet ongeveer 20 cm en voor de staart komt er nog zo'n 15 cm bij. Het gewicht bedraagt tussen de 250 en 400 gram. Er zijn wel verschillen in kleur. De normale kleur is roodbruin, maar er zijn ook bijna zwarte en lichtrode dieren. De dieren hebben een zomer- en wintervacht. Ze verharren tweemaal per jaar, met uitzondering van de staart en oorpluimen; deze verharren maar eenmaal per jaar.

De meeste eekhoorns hebben witte nagels, maar bij donkerharige dieren kunnen ze ook zwart zijn. Met de grote bolle donkere ogen kan de eekhoorn alles wat voor en schuin achter hem gebeurt goed overzien. De oortjes zijn vrij klein maar lijken door de pluimen groter.

Wat het meest opvalt is zijn lange pluimstaart. Als hij eet of uitrust ligt de staart in een mooie krul over zijn rug.

Tijdens het rennen en springen gebruikt hij die staart als stuur. Bij opwinding gaan de haren van de staart wijd uitstaan waardoor de eekhoorn groter lijkt. Als het kouder wordt, gebruikt hij de staart als deken en bij warm weer als parasol. De staart is dus een belangrijk lichaamsdeel voor de eekhoorn, want hij gebruikt zijn staart voor het evenwicht, voor het regelen van de lichaamstemperatuur en als signaalinstrument. Ze hebben korte voorpoten en iets langere zeer krachtige achterpoten.

Als ze achterna gezeten worden door een vijand, kunnen ze vanuit een boomtop ineens op de grond springen. Aan de voorpoten zitten vier lange tenen. Eigenlijk zijn het er vijf, maar de vijfde is slechts in aanleg aanwezig, namelijk een klein duimpje met een platte nagel; die tellen we dus niet mee. De achterpoten hebben vijf tenen. Aan alle tenen bevindt zich een gebogen klauwtje met een messcherpe nagel, waarmee ze goed houvast hebben in de schors van bomen.

Het gebit

In de boven- en onderkaak bevinden zich scherpe snijtanden en kiezen. Tussen de tanden en kiezen bevindt zich een ruimte, diastema geheten. Bij sommige andere dieren zouden hier hoektanden zitten. De snijtanden groeien gewoon door, maar door het kauwen slijten ze af waardoor het onder- en bovengebit perfect op elkaar aansluiten. Als door een ongeluk het boven en ondergebit niet meer op elkaar passen groeien de tanden gewoon door en kan het dier niet meer normaal eten. Dit betekent bijna altijd de dood.

Nog een bijzonderheid is dat de twee onderste snijtanden als punten van een pincet gebruikt kunnen worden. Daarmee kan een hazelnoot feilloos geopend worden en kunnen zelfs de kleinste stukjes eruit gepeuterd worden.

Vijanden

Natuurlijke vijanden van de eekhoorn zijn vossen, boommarters en roofvogels. Vooral de havik probeert nog wel eens een eekhoorn te pakken. Als hij achterna gezeten wordt rent de eekhoorn vaak in een spiraal langs een boomstam omhoog. Als de boommarter op hem jaagt, wordt het een run op leven en dood, want boommarters zijn even handig in de bomen maar kunnen verder springen. De dieren die ten prooi vallen aan hun vijanden zijn vaak zieke, zwakke of jonge dieren.

Voedsel

Het voedsel van de eekhoorn bestaat uit: knoppen, boomschors, jonge uitlopers van takken, eikels, hazel- en beukenootjes, sparren- en dennenzaden. Maar ze eten ook graag bessen, bramen, insecten en paddestoelen. In de herfst legt de eekhoorn een wintervoorraad aan van eikels, noten en kegels. Deze worden verstopt in oude vogelnestjes, in boomholtes of in een kuiltje in de grond aan de voet van een boom. Afhankelijk van het weer gebruikt hij wat van de voorraad, maar dennenappels bewaart hij vaak tot de voorzomer, omdat de nieuwe oogst dan nog niet rijp is. Van de wintervoorraad blijft ook wel wat liggen omdat de dieren lang niet altijd onthouden waar ze het voedsel verstopt hebben.

Waar en hoe leeft de eekhoorn?

De eekhoorn leeft in alle bostypen, maar vooral in naaldbossen, het liefst in

oude hoge bomen. Overdag zijn ze actief, vooral in de vroege morgen en in de namiddag, als het 's middags erg warm is houden ze vaak een middagslaapje. Afhankelijk van de situatie maakt de eekhoorn verschillende geluiden. Als hij opgewonden is, zwaait hij met zijn staart en stampet hij met zijn achterpoten, terwijl hij ondertussen een geluid maakt als tjuk-tjuk-tjuk, maar hij kan ook grommen of blazen. Als hij zich lekker op zijn gemak voelt, hoor je moek-moek-moek. Als jongen met elkaar spelen lijkt het soms of ze lachen en krijsen van pret. In de winter is hij slechts enkele uren actief; de rest van de dag rust of slaapt hij in comfortabele nesten. De meeste eekhoorns gebruiken meer dan een nest, vaak hebben ze slaap-, vlucht- en kraamnesten. Het bolvormige nest met een dwarsdoorsnede van 40 cm wordt gebouwd van takken. Mos, gras, naalden en pelsharen dienen als stoffering. 's Winters blijft de temperatuur in het nest aanzienlijk hoger dan erbuiten. Bij een buiten-temperatuur van 0 graden kan het in het nest wel 20 graden zijn.

De eekhoorn is 's winters alleen actief om voedsel (terug) te vinden, hij houdt geen winterslaap en blijft alleen bij nat weer in zijn nest.

De dieren leven solitair, dat wil zeggen alleen. Alleen in de paartijd zoeken de mannetjes de vrouwtjes op. Eekhoorns leven territoriumgebonden. In een naaldbos is het territorium voor een mannetje ongeveer 7,5 ha. en voor een vrouwtje 3,5 ha. In loofbossen zijn de territoria aanzienlijk groter, namelijk 9 ha. voor een mannetje en 8 ha. voor een vrouwtje.

Voortplanting en ontwikkeling van de jongen

Eekhoorns krijgen tweemaal per jaar jongen. Rond februari/maart en in mei/juni. Als de temperatuur in januari zacht is, gaat het mannetje op vrijersvoeten en probeert hij de vrouwtjes het hof te maken. Per seizoen heeft het vrouwtje meerdere mannetjes, hoewel ze maar een tot twee dagen vruchtbaar is. Op die dagen scheidt ze een geur af waar alle mannetjes uit de omgeving op afkomen. Soms reageert het vrouwtje geïrriteerd op het macho-gedrag van de mannetjes, maar laat zich uiteindelijk toch overhalen. Ze gaan samenwonen in haar favoriete nest. Na de paring houdt vader het voor gezien en vertrekt.

Na een draagtijd van 5 weken worden er 3 tot 5 jongen geboren. Bij de geboorte zijn de jongen naakt en blind en wegen 8 tot 12 gram. Het eerste haar begint na 10 dagen te groeien; na 3 weken zijn ze volledig behaard. De oogjes gaan pas open na 30 dagen.

De bovenste snijtandjes komen na 35 dagen tevoorschijn. Op een leeftijd van

8 weken verlaten de jongen het nest. Tot die tijd worden ze gezoogd en verzorgd door de moeder. Als ze 5 tot 6 weken oud zijn, gaan ze over op vast voedsel. Bij gevaar brengt de moeder de jongen over naar een vluchtnest in de buurt. Uit het nest gevallen of verdwaalde jongen alarmeren hun moeder met een hard schril geluid. Nadat de jongen zelfstandig geworden zijn, blijven ze vaak nog maanden in de buurt van het ouderlijk nest. Geleidelijk gaan ze op zoek naar een eigen territorium. Na 10 maanden zijn ze volwassen en geslachtsrijp.

Eekhoornopvang

Er is in Nederland een stichting die gespecialiseerd is in de opvang van jonge, zieke en gewonde eekhoorns. Als enige in Nederland hebben zij een legaal opvangcentrum waar deze dieren verzorgd worden om later zonder veel problemen weer uitgezet te worden in de vrije natuur.

Mocht u een eekhoorn vinden die gewond, ziek of te jong is om voor zichzelf te zorgen dan kunt u bellen met het volgende telefoonnummer: 030-6667372. Dit nummer is 24 uur per dag bereikbaar. Dan komt er iemand om de eekhoorn op te halen en naar het opvangcentrum te brengen.

Een moment voor ontspanning

E	A	C	B	M	U	O	N	R
L	R	A	L	S	E	V	A	N
R	D	E	H	R	L	A	E	R
N	E	E	T	M	R	S	T	E
A	W	O	D	L	T	E	M	U
S	E	I	E	E	L	E	R	H
I	W	V	T	O	R	M	T	E
A	D	K	O	A	I	E	P	H
P	E	H	R	M	O	Z	K	W
U	O	E	S	L	E	D	E	L
E	I	H	E	S	P	O	A	R
O	R	D	T	V	D	U	E	C
L	E	F	B	S	I	D	I	O
W	U	I	Z	L	H	E	S	T
T	E	S	E	E	R	M	H	E
R	E	O	L	S	K	L	E	S
S	L	H	P	E	T	D	I	E
R	E	R	O	H	S	L	P	R
T	I	E	N	R	U	D	B	S
O	R	W	E	D	R	S	H	W

veluwe	sperwer	moeflon	raster
boomarter	damhert	hazelworm	spitser
vos	assel	eperholt	aardhuis
reebok	echoput	wildscherm	das
keiler	spelderholt	liksteen	hinde
buizerd	deelerwoud	wissel	vierhouten

Schrap de bovenstaande woorden weg in het diagram door willekeurig letters weg te halen. De overblijvende letters vormen samen in de juiste volgorde een dierennaam. Hoe luidt deze? Oplossing: zie elders in dit blad!

Met dank aan de familie Perdijk

Jaarprogramma excursies en lezingen 2003-4

15 maart	<p>Dialezing door B. Maassen</p> <p>Thema: De Veluwe nostalgisch, feiten en natuur uit de jaren '20 en '30</p> <p>Aanvang 14.00 uur in het Dorpshuis Ugchelens Belang</p>
12 april	<p>Excursie per fiets door de Kroondomeinen met de mogelijkheid om grofwild te ontmoeten</p> <p>Verzamelen om 18.00 uur op de parkeerplaats Wieselseweg</p>
7 juni	<p>Excursie te voet door het Vierhouterbos, een van de oudste bosgebieden van de Veluwe</p> <p>Ook hier is een ontmoeting met grofwild niet uit te sluiten</p>
30 augustus	<p>Excursie te voet door de Kroondomeinen met de mogelijkheid grofwild te ontmoeten</p> <p>Verzamelen om 18.30 uur op de parkeerplaats Wieselseweg</p>
20 september	<p>Burltocht te voet</p> <p>Luisteren naar het burlen van de edelherten in de boswachterij Nunspeet</p> <p>Het is gemakkelijk om een opvouwbaar stoeltje of plastic zak mee te nemen, zodat we rustig zittend naar de bosgeluiden kunnen luisteren.</p> <p>Verzamelen om 19.00 uur op de parkeerplaats Vierhouterbos</p>

25 oktober	<p>Dialezing door Rob Schuitemaker van de Stichting Natuurvoorlichting Veluwe</p> <p>De Veluwe: bos-, natuur- en faunabeheer; waarden, problemen en oplossingen.</p> <p>Aanvang 14.00 uur in Dorpshuis Ugchelens Belang</p>
20 maart 2004	<p>Dialezing door Rien Mouw</p> <p>Een verzameling schitterende 'klankbeelden' getiteld 'Zwerven over de Veluwe'</p> <p>Aanvang 14.00 uur in Dorpshuis Ugchelens Belang</p>

Locaties:

Parkeerplaats Wieselseweg: Vanaf Apeldoorn neemt u de oude weg richting Vaassen (Zwolsesweg). Ter hoogte van café De Hamer gaat u linksaf de Wieselseweg op (langs het raster van het Koninklijk Park).

Aan het eind van deze verharde weg houdt u links aan (links langs het bord 'verboden voor auto's na 150 meter') Na 150 meter vindt u de parkeerplaats.

Parkeerplaats Vierhouterbos: Als u van Emst naar Vierhouten rijdt is vlak voor Vierhouten een wildrooster. Meteen links na dit wildrooster is de parkeerplaats.

Dorpshuis Ugchelens Belang: Bogaardslaan 81 te Ugchelen (Apeldoorn)

Alle evenementen zijn voor donateurs met 1 introducé gratis toegankelijk.

Aanmelden voor de excursies en burltochten ten minste 1 dag van tevoren bij:

H. Kats, tel. 055-3558686.

Bijzondere waarnemingen

28 december 2001: heeft Jaap Nieuwenhuis in een kerkuilennestkast 15 slotbouten van 8 cm lengte in een nest gevonden. De uilen hadden deze bouten gebruikt als nestversteving. Deze slotbouten waren blijven liggen na een renovatie van een dak van een veldschuur. (Zie foto.)

2 februari 2002: tijdens de vleermuizeninventarisatie in de *pompkelder* in park Berg en Bos, Apeldoorn, zijn vijf grootoorvleermuizen aangetroffen. In de *vleerbiethut* in hetzelfde park Berg en Bos zaten twee grootoorvleermuizen.

Slotbouten in een kerkuilennest

2 maart: bij een controle van de uilennestkasten in Radio-Kootwijk bleek er een bosuil aanwezig te zijn. Helaas geen broedsel, dus geen jonge uilen.

17 maart: gevonden door Wim Fiets op een oude vlierstruik de paddestoel Judasoor. (Zie ook de foto bij het artikel over de vlier.)

1 april: de paddestoel Mijtertje gevonden in een sprenghet in het Willemsbos, uiteraard door Wim.

10 april: dode das in ons nestkastengebied te Radio-Kootwijk.

23 augustus: heeft Henk Bonekamp bij de Anklaarseweg te Apeldoorn twee raven plus een buizerd waargenomen.

18 augustus: in een tuin in Apeldoorn-West het vrouwtje van de sleedoornpage waargenomen.

18 september: liep op de Anklaarseweg een kat met een wezel in de bek.

19 september: Apeldoorn-West; op bladeren van de waterlelie in hun vijver hebben dhr. en mevr. Heijboer een grote gele kwikstaart waargenomen. Tevens krijgen ze regelmatig bezoek van een appelvink.

27 september: veel oliebolzwammen gevonden in het verbrande bos bij Radio-Kootwijk. (Zie artikel 'Bosbrand op de Veluwe' en de onderstaande foto.)

Heeft u ook iets speciaals beleefd of gezien in de natuur, meld dit dan aan ons, telefonisch of via e-mail: wimfiets@chello.nl of H.L.Kats@inter.nl.net.

Oliebolzwammen

Nestkastenproject Radio-Kootwijk

Joop Rolfes

Overzicht nestkasteninventarisatie 2002

Zoals gebruikelijk ook nu weer een overzicht van de resultaten van het broedseizoen. We hebben het gebied rond Radio-Kootwijk in zes stukken verdeeld en deze stukken worden in het broedseizoen, dat loopt van ongeveer half april tot eind juli, regelmatig door een aantal vrijwilligers gecontroleerd. In een van de gebieden heeft in het voorjaar een bosbrand gewoed. (Zie artikel elders in dit boekje.) Aanvankelijk liet het zich nogal ernstig aanzien, maar later bleek de schade erg mee te vallen. Wat wel vermeldenswaard is, is het broedgeval van een grote bonte specht in een nestkast die eigenlijk voor mezen bedoeld was. In deze kast zijn vier eieren gelegd en er zijn vier jongen uitgevlogen. Wat ook opviel was dat alle broedgevallen van de boomklever in hetzelfde stuk bos werden aangetroffen.

Pimpelmees met jongen

- Onze vrijwilligers hebben de volgende aantallen geïnventariseerd
- 75 paar koolmezen met 448 uitgevlogen jongen; in 2001 waren dit 78 paar met 359 jongen
  - 6 paar pimpelmezen met 47 uitgevlogen jongen; in 2001 waren dit 8 paar met 62 jongen
  - 43 paar bonte vliegenvangers met 213 uitgevlogen jongen; in 2001 waren dit 36 paar met 222 uitgevlogen jongen
  - 5 paar boomklevers met 26 uitgevlogen jongen; in 2001 waren er geen broedgevallen van de boomklever
  - 2 paar zwartkopmezen met 16 uitgevlogen jongen; in 2001 waren er geen broedgevallen
  - 1 broedgeval van de grote bonte specht met 4 uitgevlogen jongen

Ook zijn er bij controles uitwerpselen gevonden op deksels van nestkasten, wat duidt op de aanwezigheid van boommarter of bunzing. Verder zijn er bij diverse inventarisaties edelherten, reeën en wilde zwijnen waargenomen.

Grote bonte specht

Internetpagina

Onze internetpagina wordt steeds vaker bezocht. Het blijkt een zeer goed communicatiemiddel te zijn. Veel groene verenigingen en stichtingen hebben verwijzingen (links) naar elkaars internetpagina's. Alle foto's die in het boekje in zwart/wit zijn afgebeeld kunnen op onze internetpagina in kleur bekeken worden. Aangezien we graag actueel willen blijven en onze pagina regelmatig willen verversen, doen wij een beroep op u. Mocht u iets bijzonders waargenomen hebben in de natuur, laat het ons weten! Mocht u een indrukwekkende of verrassende natuurbeleving hebben ervaren, schrijf of e-mail het ons! H.L.Kats@inter.nl.net of wimfiets@chello.nl

Bestuursmutatie

Per 1 januari 2003 heeft penningmeester Harry Kerksen zijn functie overgedragen aan mede-bestuurslid Albert Bodde. De afgelopen maanden heeft Harry Albert ingewerkt en hij heeft toegezegd de nieuwe penningmeester zeker de eerste tijd met raad en daad ter zijde te staan. Harry blijft deel uitmaken van het SBDV-bestuur.

Vrijwilligerswerk in natuurgebieden

Henry Kats

Het vrijwilligerswerk is een van onze belangrijkste en meest tastbare activiteiten. Het gaat daarbij om het zelf bezig zijn in en met de natuur. Onder andere dit vrijwilligerswerk heeft geresulteerd in het ontvangen van de Gelderse Natuurbeschermingsprijs 2002. Bezig zijn in de natuur zonder geld te ontvangen voor verrichte werkzaamheden? Tegenwoordig hoor je vaak zeggen: 'Wat schuift het?' Dit 'schuift' volgens mij heel wat meer dan geld, maar probeer dat maar eens uit te leggen. Ik kan me voorstellen dat met name jongeren liever op zaterdag gaan werken om wat bij te verdienen. Groot gelijk, dat heb ik ook gedaan vanaf m'n zestiende. Maar er zijn volgens mij vast wel mensen die iets kunnen en ook willen doen zonder dat ze er financieel beter van worden. Het fijne van dit werk is dat je er wel 'beter' van wordt. Ik bedoel eigenlijk dat dit werk je enorm kan verrijken. Het genieten in en van de natuur. De ontspanning die je ervaart door een relatief geringe inspanning. En dat maar af en toe

op een **zaterdagmorgen van 09.00 uur tot ongeveer 12.00 uur**. Vaak is er na het werk nog even gelegenheid om een stukje door het gebied te wandelen.

We verrichten alleen werk dat zonder de hulp van vrijwilligers niet uitgevoerd zou worden. Er wordt gewerkt in natuurterreinen van de Stichting Het Geldersch Landschap, Staatsbosbeheer en in de boswachterij Berg en Bos van de Gemeente Apeldoorn.

We kunnen altijd nieuwe vrijwilligers gebruiken, aangezien er het nodige te doen is in de terreinen waar we werken. De SBDV brengt één boekje per jaar uit, waar het vrijwilligerswerk voor het gehele jaar in vermeld staat. U kunt dus de data voor het hele jaar in uw agenda noteren.

Voor de vaste medewerkers: let op! Gewijzigde tijden om op de verzamelplaats aanwezig te zijn!

Overzicht van de diverse projecten en zaterdagen wanneer en waar er gewerkt wordt

Tongerense heide, (terreingids Het Geldersch Landschap blz.118): een prachtig gebied van droge- en natte heide, waar wij zorgen voor de verwijdering van spontaan gegroeide groveden, berk e.d. Data: **4 januari, 1 maart, 3 mei, 4 oktober, 29 november 2003 en 7 februari 2004**. Verzamelen om **08.45 uur** op de parkeerplaats van Restaurant Le Triangle aan de Elburgerweg 1/hoek Zwolseweg in Wenum/Wiesel. Vandaar gaan we met zo min mogelijk auto's naar de heide.

Noorderheide (S.B.B.): in dit gebied (een voor het publiek gesloten reser vaat) zijn we bezig met de restauratie van oude waterloopjes en schonen we de heide van opslag van groveden. Vaak zien we tijdens ons werk moeflons en damherten. Data: **1 februari, 29 maart, 31 mei, 6 september, 1 november 2003, 3 januari 2004 en 6 maart 2004**. Verzamelplaats om 08.30 uur op de parkeerplaats van Restaurant Le Triangle aan de Elburgerweg 1/hoek Zwolseweg in Wenum/Wiesel en/of om 08.45 uur op de parkeerplaats aan de weg Vierhouten - Emst, bij de ingang van het Vierhouterbos. Vandaar gaan we naar het werkgebied.

Zandhegge, (terreingids Het Geldersch Landschap blz.131). Een niet voor het publiek toegankelijk terrein met een historische zandstuifwal en twee heideveldjes. Evenals op de Tongerense heide zorgen we dat opslag van deze heide-

veldjes wordt verwijderd. Verder onderhouden we een grafheuvel nabij de Wieselseweg. Data: **28 juni en 27 december 2003**. Verzamelen bij de slagboom van Het Geldersch Landschap (ingang Zandhegge), halverwege de Greutelseweg in Wenum/Wiesel.

U dient zelf voor koffie en proviand te zorgen (een stoeltje of stuk plastic om op te zitten tijdens de pauzes is erg prettig)!

Indien blijkt dat zich te veel vrijwilligers voor een project hebben aangemeld of dat er, gezien de werkzaamheden, een beperkt aantal vrijwilligers nodig is, krijgt u daarover zo spoedig mogelijk bericht. Mocht u op een door u van tevoren opgegeven datum niet kunnen, wilt u dan zo vriendelijk zijn dit telefonisch of per e-mail te melden aan een van onze bestuursleden? We hoeven dan niet onnodig te wachten op de verzamelplaatsen. (Telefoonnummers en/of e-mailadressen van de bestuursleden staan op de achterpagina van ons boekje).

Indien u aan een project wilt meewerken kunt u dat aangeven op bijgaand formulier en dit formulier opsturen naar ons postbusnummer (vergeet niet de data voor uzelf te noteren alvorens u het verstuurt). Wij rekenen dan op uw aanwezigheid!

Lekker werken in de natuur

Stichting Behoud Dierenwereld Veluwe

Vrijwilligersprojecten 2003 / 2004

Naam:.....

Adres:.....

Postcode/Plaats:.....

Telefoon/E-mail:.....

Wil zich opgeven als vrijwilliger om mee te werken aan projecten in onderstaande gebieden op de aangegeven data (graag de data aankruisen waarop u wilt werken).

Tongerense heide	Noorderheide	Zandhegge
☐ 4 januari	☐ 1 februari	☐ 28 juni
☐ 1 maart	☐ 29 maart	☐ 27 dec.
☐ 3 mei	☐ 31 mei	
☐ 4 oktober	☐ 6 september	
☐ 29 nov. 2003	☐ 1 nov. 2003	
☐ 7 febr.2004	☐ 3 januari 2004	
	☐ 6 maart 2004	

Dit formulier zenden aan:

Stichting Behoud Dierenwereld Veluwe
Postbus 103
7300 AC Apeldoorn

of e-mailen naar: H.L.Kats@inter.nl.net